

Seniorzy a młodsze pokolenia – problemy życia codziennego

Przedruk i rozpowszechnianie
tej publikacji **w całości** dozwolone
wyłącznie za zgodą CBOS.
Wykorzystanie **fragmentów**
oraz danych empirycznych
wymaga podania źródła

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 14 stycznia 2016 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Senior i *starość* to pojęcia niejednoznaczne. Wydłużanie się życia i towarzyszące temu zmiany społeczno-kulturowo-ekonomiczne powodują, że granice starości są bardziej płynne niż kiedykolwiek wcześniej.

W publikacjach psychologicznych i demograficznych przyjmuje się różne podziały, jednym z popularniejszych jest stosowany w literaturze anglosaskiej¹:

- młodzi starzy (*young old*) – osoby w wieku 60/65–74 lata,
- starzy starzy (*old old*) – osoby w wieku 75–84 lata,
- najstarsi starzy (*the oldest old*) – osoby w wieku 85 lat i więcej.

Z prowadzonych wcześniej w Polsce badań² wiadomo, że osoby starsze, zarówno jako grupa demograficzna, jak i społeczna, nie stanowią jednolitej, homogenicznej zbiorowości. Przedstawione w komunikacie dane opisują niektóre problemy życia codziennego seniorów. Wyniki badań prezentujemy w przedziałach wiekowych, aby pokazać różnice między osobami młodszymi i starszymi. Przedstawiamy również, jak zmienia się sytuacja osób starszych, gdy przesuwamy *granice starości* – inspirując się literaturą przedmiotu przyjmujemy trzy takie progi: 60, 65 i 75 lat.

POZIOM SAMODZIELNOŚCI SENIORÓW

Poziom samowystarczalności seniorów był badany trzema wskaźnikami:

- 1) występowaniem kłopotów z poruszaniem się, utrudniających wyjście z domu,
- 2) potrzebą pomocy w codziennych czynnościach,
- 3) problemami z załatwianiem spraw urzędowych.

Pytania te zadawane były wyłącznie respondentom w wieku 60+³.

¹ *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2012, s. 16: http://senior.gov.pl/source/raport_osoby%20starsze.pdf

² Op. cit.

³ Wykorzystano dane z dwóch sondaży. Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (314) zrealizowano w dniach 30 czerwca – 7 lipca 2016 roku na liczącej 983 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski; badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (315) zrealizowano w dniach 17–25 sierpnia 2016 roku na liczącej 1033 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski. Oba badania

Problemy z poruszaniem się miewa 20% Polaków w wieku 60+, w tym 5% ma je stale (często). Analiza danych dla różnych grup seniorów dowodzi, że takie kłopoty na większą skalę pojawiają się w wieku 75+: dotyczą one już 30% populacji w tym wieku, z czego dla 10% są bardzo poważnym utrudnieniem, ponieważ zdarzają się często.

Tabela 1

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy miał(a) Pan(i) problemy z wyjściem z mieszkania/domu ze względu na stan zdrowia, trudności z poruszaniem się?	Ogółem dla osób w wieku 60+	Grupy wiekowe		
		60–65 lat	66–74 lata	75 lat i więcej
		w procentach		
Często	5	3	2	10
Czasami	8	4	9	10
Rzadko	7	5	8	10
Nigdy	81	88	81	70

Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”

Problemem występującym w nieco mniejszej skali jest brak pomocy w codziennych czynnościach. Odczuwa go 16% Polaków w wieku 60+, w tym 3% często. Sytuacja wygląda podobnie w różnych grupach seniorów, nie ma pod tym względem dużej różnicy między osobami w wieku np. 60–65 lat a 75+ (różnica wynosi 2–3 punkty procentowe).

Można powiedzieć, że w codziennym funkcjonowaniu zdecydowana większość seniorów jest lub stara się być samowystarczalna, daje sobie radę.

Tabela 2

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy brakowało Panu(i) osoby, która pomogłaby Panu(i) w codziennych czynnościach?	Ogółem dla osób w wieku 60+	Grupy wiekowe		
		60–65 lat	66–74 lata	75 lat i więcej
		w procentach		
Często	3	2	3	4
Czasami	6	6	5	7
Rzadko	7	7	7	7
Nigdy	84	85	85	82

Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”

Jeszcze mniejszy zasięg mają problemy związane z załatwianiem spraw urzędowych. Tego rodzaju problemy ma 9% Polaków w wieku 60+, ale tylko dla 1% jest to kłopot, który zdarza się często.

Porównując dane można przypuszczać, że osoby w wieku 60–65 lat częściej załatwiają różne sprawy urzędowe niż starsi, bowiem po 65 roku życia znacznie wzrasta odsetek odpowiedzi, że badani takich kłopotów nie mieli w ciągu ostatnich 12 miesięcy (93%–94%).

Tabela 3

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy miał(a) Pan(i) problemy z załatwieniem jakichś spraw urzędowych?	Ogółem dla osób w wieku 60+	Grupy wiekowe		
		60–65 lat	66–74 lata	75 lat i więcej
w procentach				
Często	1	1	1	2
Czasami	3	4	2	2
Rzadko	5	8	4	3
Nigdy	91	87	94	93

Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”

Zbadano częstość współwystępowania tych trzech problemów. Wśród osób w wieku 60+ tylko 0,4% odpowiedziało, że każdy z nich zdarza się często. Z reguły seniorzy często stykają się z jednym typem problemem (6,2%⁴) i na ogół jest to niesprawność fizyczna utrudniająca wyjście z domu.

Oceniając sytuację na podstawie tych trzech wskaźników można stwierdzić, że większość seniorów jest w niezłej kondycji. Poważniejsze problemy pojawiają się w fazie 75+ i jest to granica, poza którą poziom samodzielności wyraźnie zaczyna się obniżać.

PODSTAWOWE POTRZEBY

W dalszej analizie sytuacji osób starszych wykorzystano metodę kontekstową – sprawdzono stopień zaspokojenia podstawowych codziennych potrzeb seniorów na tle innych grup wiekowych⁵.

Zdrowie

Zdrowie jest jedną z najwyżej cenionych wartości⁶, a dostępność usług medycznych należy do podstawowych oczekiwań społecznych. Z naturalnych przyczyn stan zdrowia osób starszych jest gorszy niż młodych⁷, więc dostępność lekarzy i badań diagnostycznych jest dla nich sprawą dużo większej wagi.

⁴ Ze względu na niewielki odsetek osób wskazujących na „częste” występowanie problemów podano dane po przecinku.

⁵ Wykorzystano dane z dwóch badań: „Aktualne problemy i wydarzenia” (314) i (315) – zob. przypis 3. Łączna liczba respondentów wyniosła N=2016.

⁶ Jest wiele danych na ten temat, m.in.: komunikat CBOS „Zdrowie i prozdrowotne zachowania Polaków”, październik 2016 (oprac. R. Boguszewski).

⁷ W grupie najmłodszej (w wieku 18–34 lata) tylko 1% badanych określa swój stan zdrowia jako zły. Wśród osób w wieku 55 lat i więcej – 18% ocenia źle swój stan zdrowia. Zob. komunikat CBOS „Zdrowie i prozdrowotne zachowania Polaków”, październik 2016 (oprac. R. Boguszewski).

Biorąc pod uwagę wybór najbardziej jednoznacznej opcji przez ankietowanych – „w ciągu ostatnich 12 miesięcy nigdy nie miałam(em) problemu z dostępem do lekarza, badań diagnostycznych”, można uznać, że sytuacja seniorów 65+, na tle sytuacji innych grup wiekowych, jest lepsza: aż 67% spośród nich twierdzi, że takich problemów nie miało ani razu.

Tabela 4

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy miał(a) Pan(i) problemy z dostępem do lekarza, badań diagnostycznych? N=2016	Grupy wiekowe					
	18–24 lata	25–34	35–44	45–54	55–64	65 lat i więcej
	w procentach					
Często	5	11	12	11	11	8
Czasami	13	18	14	15	21	13
Rzadko	22	19	16	15	11	12
Nigdy	60	52	55	55	57	67
Trudno powiedzieć	0	1	2	2	0	0
Odmowa odpowiedzi	0	0	1	1	0	0

Gdy uwzględni się różne przedziały wiekowe seniorów, to okazuje się, że dostęp do lekarzy i badań diagnostycznych najlepiej oceniają osoby najstarsze, czyli w wieku 75+. Z tej grupy aż 72% deklaruje, że nie miało żadnych problemów z dostępem do usług medycznych.

Tabela 5

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy miał(a) Pan(i) problemy z dostępem do lekarza, badań diagnostycznych? N=2016	Ogółem 18+	Ogółem 60+	Grupy wiekowe			
			do 59 lat	60–65 lat	66–74 lata	75 lat i więcej
	w procentach					
Często	10	9	11	9	10	7
Czasami	16	14	16	18	13	11
Rzadko	15	12	17	14	12	9
Nigdy	58	65	55	58	66	72
Trudno powiedzieć	1	0	1	0	0	1

Nie oznacza to, że osoby starsze są w większości zadowolone z funkcjonowania służby zdrowia, ale bez wątpienia są mniej krytyczne; ponadto prawdopodobnie lepiej potrafią z niej korzystać, bo robią to częściej⁸.

⁸ Niezadowolonych z funkcjonowania służby zdrowia jest 67% Polaków w wieku 65+ ; w młodszych grupach wiekowych odsetki niezadowolonych są wyższe i wynoszą: 74% grupach osób w wieku 18–24 lat oraz 55–64 lata), 77% wśród badanych w wieku 45–54 lata, 79% – w wieku 25–34 lata.

Mniejszy krytycyzm seniorów może być także związany z niskim poziomem wykształcenia: w tych pokoleniach przeważają osoby, które ukończyły wyłącznie szkołę podstawową lub zasadniczą zawodową – takie wykształcenie ma 60% osób w wieku 60+ ⁹.

Żywność

Brak żywności to sytuacja skrajnej biedy. Jak dowodzą dane, nieco większe jest prawdopodobieństwo, że doświadczać jej będą osoby młodsze lub w średnim wieku niż starsze. Według deklaracji badanych, 7% Polaków w wieku do 59 lat oraz 4% w wieku 60+ doświadczało w ciągu ostatnich 12 miesięcy braku żywności (często, czasem lub rzadko). W relatywnie lepszej sytuacji byli najstarsi badani, z grupy 75+ – brak żywności dotknął 2% spośród nich. Seniorzy nieco rzadziej znajdowali się w sytuacji skrajnej biedy m.in. dlatego, że nie mają dzieci na utrzymaniu.

W skali kraju problem częstego braku żywności dotyczy 1% pełnoletnich Polaków, co w przeliczeniu na liczbę ludności stanowi ok. 280 tysięcy osób. Wśród nich seniorzy są w mniejszości¹⁰ – w danych liczbowych to ok. 85 tysięcy osób w wieku 60+¹¹.

Tabela 6

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy brakowało Panu(i) jedzenia?	Grupy wiekowe					
	18–24 lata	25–34	35–44	45–54	55–64	65 lat i więcej
	w procentach					
Często	1	0	0	2	2	0*
Czasami	2	2	1	2	2	1
Rzadko	3	5	3	6	2	1
Nigdy	94	93	96	90	94	97

* W zaokrągleniu 0, bez zaokrąglenia to 0,4%

Ponadto 77% Polaków w wieku 65+ deklaruje, że do lekarza podstawowej opieki zdrowotnej (POZ) można się dostać bez trudności – tego samego zdania jest 55%–56% osób w wieku 18–44 lata. Zob. komunikat CBOS „Opinie o funkcjonowaniu opieki zdrowotnej”, sierpień 2016 (oprac. M. Omyła-Rudzka).

⁹ Zob. komunikat CBOS „Portret społeczno-demograficzny seniorów”, listopad 2016 (oprac. J. Kalka).

¹⁰ Dane GUS potwierdzają, że grupą najbardziej zagrożoną ubóstwem są rodziny wielodzietne. W 2015 r. poniżej minimum egzystencji żyła co jedenasta osoba w gospodarstwach małżeństw z 3 dzieci oraz co szósta osoba w gospodarstwach małżeństw z 4 lub większą liczbą dzieci. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym dla rodzin niepełnych wyniósł ogółem niecałe 7%. W przypadku samotnych rodziców z większą liczbą dzieci poziom zagrożenia ubóstwem był wyższy; „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2015 r.” (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych), GUS, Warszawa 2015; <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasiieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2015-r-14,3.html>

¹¹ Wg GUS w Polsce żyje 8 547 800 osób w wieku 60 lat i więcej; 1% od tej liczby to 85 tys. *Notatka GUS przygotowana na posiedzenie Sejmowej Komisji Polityki Senioralnej dotycząca „Informacji Ministra Zdrowia na temat wpływu zmian demograficznych i starzenia się społeczeństwa na organizację systemu ochrony zdrowia i Narodowy Program Zdrowia”* (19.02.2016 r.); <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-w-wieku-60-struktura-demograficzna-i-zdrowie,24,1.html>

Tabela 7

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy brakowało Panu(i) jedzenia?	Ogółem 18+	Ogółem 60+	Grupy wiekowe			
			do 59 lat	60–65 lat	66–74 lata	75 lat i więcej
			w procentach			
Często	1	1	1	1	0	1
Czasami	2	2	2	2	2	1
Rzadko	4	1	4	1	2	1
Nigdy	94	96	93	96	96	98

Wyniki w trzech wyodrębnionych grupach seniorów są mniej zróżnicowane niż wśród Polaków w młodszym i średnim wieku – w żadnym przedziale wiekowym wśród osób starszych nie ma grupy dotkniętej brakiem żywności w większym stopniu niż inne.

Jest natomiast taka grupa wśród osób w tzw. wieku produkcyjnym – to Polacy w przedziale 45–54 lata, wśród których 10% doświadczyło braku jedzenia, w tym dla 2% była to sytuacja częsta. Szukając przyczyn takiego stanu rzeczy sięgnęliśmy do danych demograficzno-ekonomicznych: okazało się, że połowa Polaków w tym przedziale wiekowym to osoby o niskich kwalifikacjach – 51% ma wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe, w tej grupie notujemy też wysoki odsetek osób niepracujących (25%)¹².

Brak pieniędzy na podstawowe potrzeby

Rozszerzając listę niezaspokojonych potrzeb o inne podstawowe wydatki (opłaty, leki itp.), otrzymujemy bardziej zróżnicowany obraz sytuacji. W ciągu ostatnich 12 miesięcy braku pieniędzy na podstawowe potrzeby doświadczało (odpowiedzi: „często”, „czasami” lub „rzadko”) 17% Polaków w wieku 65+. Częściej niż najstarsi doświadczały tego osoby w wieku 45–54 lata (28%) i 55–64 lata (23%), a najrzadziej – osoby najmłodsze, to znaczy w wieku 18–24 lata (14%).

Uwzględniając wyłącznie odpowiedzi wskazujące na regularny brak środków („często”) można powiedzieć, że sytuacja zaczyna się pogarszać po 45 roku życia. Z innych analiz¹³ wiadomo, że w grupie 45–54 lata nie pracuje już 25% Polaków, ale tylko 12% otrzymuje emeryturę lub rentę. W przedziale wiekowym 55–64 lata nie pracuje 62% Polaków, a emeryturę bądź rentę ma 55%. W tym kontekście sytuacja osób po 65 roku życia nie wydaje się taka zła – nie pracuje 95% i taki sam odsetek otrzymuje emeryturę lub rentę.

¹² Zob. komunikat CBOS „Portret społeczno-demograficzny seniorów”, listopad 2016 (oprac. J. Kalka).

¹³ Op. cit.

W przypadku seniorów można mówić o braku pieniędzy na podstawowe potrzeby z powodu niskich emerytur i rent, natomiast w przypadku osób w wieku 45–59 lat powodem braku środków jest brak pracy.

Tabela 8

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy brakowało Panu(i) pieniędzy na podstawowe potrzeby – jedzenie opłaty, leki itp.?	Grupy wiekowe					
	18–24 lata	25–34	35–44	45–54	55–64	65 lat i więcej
	w procentach					
Często	2	1	1	5	4	2
Czasami	5	9	9	12	10	8
Rzadko	7	10	10	11	9	7
Nigdy	87	80	79	72	76	83

Analizując wyniki w podziale na grupy wiekowe seniorów można stwierdzić, że ich sytuacja także jest zróżnicowana. W roku 2015 przeciętna długość życia mężczyzn w Polsce wynosiła 73,6 lat, a kobiet 81,6 lat¹⁴. Prawdopodobnie z tego powodu kumulacja wydatków np. na leki występuje w przedziale wiekowym 66–74 lata. W tej grupie 21% seniorów odczuwało brak pieniędzy na podstawowe potrzeby, o pięć punktów procentowych więcej niż wśród badanych w wieku 60–65 lat i o osiem punktów procentowych więcej niż wśród osób w wieku 75+.

Z kolei biorąc pod uwagę tylko stały brak środków na podstawowe potrzeby (czyli odpowiedź „często”), nie obserwujemy większych zróżnicowań między poszczególnymi grupami wiekowymi. Odsetek wskazań jest relatywnie niski, na poziomie 2%–3%.

Tabela 9

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy brakowało Panu(i) pieniędzy na podstawowe potrzeby – jedzenie opłaty, leki itp.?	Ogółem 18+	Ogółem 60+	Grupy wiekowe			
			do 59 lat	60–65 lat	66–74 lata	75 lat i więcej
	w procentach					
Często	2	2	2	2	2	3
Czasami	9	8	10	8	9	7
Rzadko	9	7	10	6	10	3
Nigdy	79	83	78	84	79	86
Trudno powiedzieć	0	0	0	0	0	1

¹⁴ *Trwanie życia w 2015 r.*, GUS, Warszawa 2016, s. 15.

Poczucie osamotnienia

Poczucie osamotnienia jest w istotnej mierze oceną subiektywną. Może pojawiać się już na wczesnym etapie życia. Porównując dane dotyczące osób w różnych przedziałach wieku od 25 do 64 lat można stwierdzić, że odsetki badanych często odczuwających osamotnienie są takie same (na poziomie 2% – 3%). Niewiele wyższy jest odsetek czujących się samotnie w wieku 65+ (4%). Wyjątkiem są najmłodsi (18–24 lata) – im zdarza się odczuwać osamotnienie tylko czasami lub rzadko.

Natomiast zwraca uwagę wysoki odsetek Polaków w różnym wieku deklarujących, że ani razu (nigdy) w ciągu ostatnich 12 miesięcy nie odczuwali osamotnienia: wśród najmłodszych wynosi on 81%, wśród starszych jest nieco niższy i waha się w granicach od 74% (osoby w wieku 65+) do 78% (45–54 lata).

Tabela 10

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy czuł(a) się Pan(i) osamotniony(a), nie miał(a) Pan(i) z kim porozmawiać?	Grupy wiekowe					
	18–24 lata	25–34	35–44	45–54	55–64	65 lat i więcej
	w procentach					
Często	0	2	2	2	3	4
Czasami	5	10	10	9	11	9
Rzadko	14	12	13	10	9	12
Nigdy	81	77	75	78	76	74

Analizując dane osób w *różnych fazach starości* można zaobserwować charakterystyczny trend: wraz z upływem lat poczucie osamotnienia bardzo powoli się pogłębia. Często odczuwa je 6% Polaków w wieku 75+. Wśród osób młodszych o co najmniej 16 lat, tzn. do 59 roku życia, ten wskaźnik jest trzykrotnie niższy i wynosi 2%.

Tabela 11

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy czuł(a) się Pan(i) osamotniony(a), nie miał(a) Pan(i) z kim porozmawiać?	Ogółem 18+	Ogółem 60+	Grupy wiekowe			
			do 59 lat	60–65 lat	66–74 lata	75 lat i więcej
	w procentach					
Często	3	4	2	3	3	6
Czasami	9	10	9	12	10	9
Rzadko	11	11	12	9	12	11
Nigdy	77	75	77	76	74	74

Można na ten aspekt spojrzeć jeszcze inaczej – jeśli 74% 66-latków i osób starszych w ciągu ostatnich 12 miesięcy nigdy nie czuło osamotnienia, dowodziłoby to, że albo posiadają bliskie więzi rodzinne bądź przyjacielskie, albo realizują potrzebę kontaktu w inny sposób, np. poprzez Kościół.

Jakość życia większości seniorów, mierzona częstością występowania niektórych codziennych problemów, nie różni się od jakości życia osób młodszych czy w średnim wieku tak bardzo, jak można by tego oczekiwać.

Jednocześnie liczna grupa seniorów jest w relatywnie niezłej sytuacji materialnej, lepszej niż wiele osób w wieku przedemerytalnym. Rzadziej doświadczają skrajnej biedy, to znaczy braku jedzenia czy braku pieniędzy na podstawowe potrzeby – ten problem częściej dotyka np. osoby w przedziale 45–54 lata. Mimo większych kłopotów ze zdrowiem, seniorzy, zwłaszcza ci starsi, rzadziej deklarują problemy z dostępem do lekarza czy badań diagnostycznych.

Granicą, po przekroczeniu której trudności codziennego funkcjonowania ujawniają się z większą siłą, jest wejście w *drugą fazę starości*, określaną jako starzy starzy (*old old*), czyli 75+. To wówczas pogarsza się stan fizyczny wielu seniorów, utrudniając im wyjście z domu, oraz nasila się poczucie osamotnienia.

Opracowała
Jolanta KALKA